

EMANCIPACIJSKA MOĆ KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

[Sharan B. Merriam & Elizabeth J. Tisdell,
Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation,
Fourth Edition. San Francisco: Jossey-Bass, 2015., 335 str.]

Kvalitativna istraživanja postala su istaknuto obilježje (post)modernog znanstveno-metodološkog diskursa unutar društvenih i humanističkih znanosti. Njihova je pojava bliska (post)modernom *Zeitgeistu*, kojeg obilježava individualizam, fragmentiranost i angažiranost u traganju za partikularnim istinama što izranjaju iz autentičnih priča ispričanih od onih koji ih najneposrednije žive. Postmoderna kultura slavi različitost subjektivnih istina definiranih ličnim iskustvom i osujećuje nastanak apsolutiziranog autoriteta. Pravo da govori i interpretira ovdje dobiva subjekt koji se nastoji razumjeti u vlastitom sistemu referenci. Svaka pojedinačna priča traži da se ispriča a da se pritom sačuva vjerodostojnost pozicije subjekta kojem ona pripada. Otuda će jedan od izazova pred istraživačem kvalitativnog usmjerenja biti komuniciranje između „ovdje” i „tamo”, između svijeta istraživanih i svijeta onih koji istraživanje recipiraju.

Djelo Sharan B. Merriam² i Elizabeth J. Tisdell³ posvećeno kvalitativnim istraživanjima upravo tematizira pitanje mogućnosti istraživanja svijeta ljudi da se pritom oslobodi sva punina i autentičnost kojom život obiluje.

1 Amina Isanović Hadžiomerović, M.A. je viša asistentica na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu; e-mail: amina.isanovic@ff.unsa.ba.

2 Sharan B. Merriam (r. 1943.) je profesorica obrazovanja odraslih na Univerzitetu u Georgiji. Bavi se istraživanjem učenja odraslih i temeljnim filozofskim pristupima u obrazovanju odraslih, kao i kvalitativnim istraživanjima u ovoj oblasti. Značajan doprinos dala je djelom pod naslovom *Philosophical foundations of adult education*. Bila je dugogodišnja urednica uglednog časopisa *Adult Education Quarterly*.

3 Elizabeth Tisdell (r. 1955.) je profesorica obrazovanja odraslih na Univerzitetu Penn State. U svom obrazovanju i akademskom razvoju kombinira obrazovanje odraslih te duhovno i religijsko obrazovanje. Jedno od njenih najpoznatijih djela nosi naslov *Exploring spirituality and culture in adult and higher education*.

U deset poglavlja raspoređenih u tri veće cjeline, autorice čitaoca vode kroz konkretne korake cjelovitog istraživačkog procesa; od pripreme nacrtu istraživanja, preko prikupljanja kvalitativnih podataka, do analiza podataka i pisanja izvještaja. U posljednjem dijelu knjige, Merriam, u maniru iskusnih mentora, daje smjernice korak-po-korak kroz proces kvalitativnog istraživanja krećući se kroz sve dijelove istraživačkog nacrtu. Svaki istraživački proces, koliko god bio planiran i imao unaprijed određenu strukturu, u jednom trenutku može krenuti u neočekivanom pravcu tražeći od istraživača da odstupi od svojih inicijalnih namjera i da problem pokuša sagledati iz druge perspektive. U kvalitativnim istraživanjima ova pojava je češća, pa je tim prije teže računati na unaprijed određenu strukturu istraživačkog nacrtu. Međutim, koliko god istraživanje bilo plastično i nikad dokraja određeno, ono ima svoje epistemološko-metodološke zahtjeve. U tom smislu, i kvalitativno istraživanje zahtijeva provjerljivost, a ona se ostvaruje jasno opisanim istraživačkim nacrtom, precizno formuliranim operacionalnim definicijama i istraživačkim pitanjima. Posebnost rješavanja problema provjerljivosti u ovoj vrsti istraživanja čini tehnika triangulacije. Pored toga, ono što je u kvantitativnom istraživanju zahtjev za valjanošću, u kvalitativnom je zahtjev za autentičnošću. Otuda izvještaji o kvalitativnim istraživanjima uvijek sadrže obilje autentičnih navoda kojima se nastoji svjedočiti vjerodostojnost zaključaka istraživača. Nedostatak kvantifikacije ne lišava kvalitativno istraživanje još jednog metodološkog zahtjeva – pouzdanosti. Ona se u ovom pristupu ostvaruje kao „slaganje između onoga što istraživači bilježe kao podatke i onoga što se stvarno zbiva u prirodnom okruženju koje se istražuje” (Cohen; Manion; Morrison 2007: 120).

Govoreći o nastanku i razvoju kvalitativne metodologije, autorice ne pribjegavaju ustaljenom kontrastiranju kvantitativne i kvalitativne paradigme, što često argumentaciju svodi na odbranu znanstvenosti ove potonje. Umjesto toga, ističu da je kvalitativni pristup nastao iz zapitanosti o životima ljudi, o kontekstima u kojima djeluju te značenjima koja daju svom svijetu. Pri tome navode inspirativne primjere koji mlade istraživače mogu voditi prema jačanju „metodološkog čula” i osjetljivosti za uočavanje istraživačkih problema u svijetu koji nas okružuje.

Za razliku od njemačke tradicije kvalitativne metodologije, koja se razvijala u okviru duhovno-znanstvenog pristupa i koja je do krajnjih

granica afirmirala hermeneutičku metodu, u okrilju anglosaksonske tradicije kvalitativna istraživanja prolazila su nešto drugačiji put. Njemački kvalitativni pristup odiše filozofičnošću i umijećem tumačenja, dok je anglo-američki ukorijenjen u sociologiji i antropologiji. Dok je njemačka misao – baštinica klasičnog njemačkog idealizma – u stanju ponuditi orijentacijsko znanje, engleski intelektualni duh lebdi u atmosferi *common sensea* (zdravorazumske filozofije) stavljajući pred svoje baštinike zahtjev da pišu razumljivo za svakoga. Njemački autori insistiraju na jasnim terminološkim distinkcijama nastojeći sačuvati tanahnost zbilje koja se imenuje, dok angloamerički radije slijede princip jezičke ekonomičnosti ne mareći za granice među terminima čiji se pojmovi u svome semantičkom polju u izvjesnom smislu podudaraju.

Od početka XX stoljeća do Drugog svjetskog rata, u angloameričkom svijetu, kvalitativna istraživanja javljaju se najprije u okvirima antropologije ili sociologije kroz etnografiju, terenska istraživanja i sudjelujuće posmatranje. U ovo vrijeme naročit doprinos dali su sociolozi okupljeni oko Čikaške sociološke škole 20-ih i 30-ih godina XX stoljeća, s tezom o „preklapanju socijalnog konteksta i biografije”. Unutar ovog intelektualnog kruga posebno se promovirala ideja „davanja glasa” marginaliziranim i potlačenim grupama. Prateći dalji slijed razvoja ideje kvalitativne paradigme, autorice uspostavljaju zanimljiv spoj Piagetovih istraživanja kognitivnog razvoja djece provedenih kao studije slučaja vlastitih sinova te istraživačkog novinarstva i njegove zaokupljenosti portretiranjem iskustava ljudi. Zajedničko i jednima i drugima jeste fascinacija životom i njegovim pričama.

U nastavku teksta, znalački i nimalo pretenciozno, predstavljene su filozofske osnove kvalitativnih istraživanja te put pređen od pozitivističke i potspozitivističke orijentacije, preko interpretativne i kritičke do poststrukturalističke, postmoderne i postkolonijalne. Svaku od ovih filozofskih orijentacija autorice objašnjavaju kroz tri epistemološke perspektive (svrha, tip i pogled na stvarnost). Dok pozitivistička orijentacija stvarnosti pristupa kao stabilnoj, mjerljivoj, logički strukturiranoj, postpozitivizam priznaje da je znanje relativno, ali da ga je moguće empirijski istraživati i ustanovljavati zakonitosti. Interpretativna orijentacija podrazumijeva pristup socijalno konstruiranoj stvarnosti, pri čemu ni sam istraživač ne „pronalazi” znanje nego ga konstruira. Skupa sa

konstruktivizmom, interpretativna orijentacija okreće se fenomenologiji i simboličkom interakcionizmu. Kritički pristup otvara put legitimiranju alternativnih pokreta, feminističke kritike, pitanja klasne i društvene nejednakosti i sl. Postmoderni ili poststrukturalistički pristup propituje i raskrinkava dihotomije (npr. uspješan-neuspješan; diplomac-ponavljač; starosjedilac-doseljenik i sl.). „Nalazi” postmodernih studija mogu se predstaviti u formi narativa, terenskih bilješki, te kreativnih formi kakve su drama ili poezija. Jedino pravilo koje se pri tome treba poštovati jeste predstavljanje multiplih perspektiva, glasova, te interpretacija onoga šta znači biti u određenoj poziciji.

Tokom posljednjih nekoliko decenija, bilježi se proliferacija strategija, metoda i tehnika unutar kvalitativnih istraživanja kako bi se odgovorilo na probleme pouzdanosti i iznašli što precizniji modeli prikupljanja i analize podataka. Danas, pak, možemo reći da se afirmira participacija i aktivizam istraživača i teži oblikovanju malih teorija koje odgovaraju specifičnim problemima i situacijama. Uporedo s tim, nastao je niz softvera za kompjutersku obradu kvalitativnih podataka (npr. CAQDAS, ATLAS.it, Nvivo, MAXQDA, HyperRESEARCH i sl.).

Koliko god kvalitativna istraživanja inspirirala svojim pristupom, čitalac će, krećući se kroz tekst ove knjige, sticati dojam o njihovoj kompleksnosti i značaju etičkih elemenata. Naime, kvalitativna istraživanja, kako ih definiraju Merriam i Tisdell, fokusirana su na značenje i razumijevanje, primarni instrument u njima je sam istraživač, spoznajni proces teče induktivnim smjerom, opisi trebaju biti što bogatiji, dokumentovani terenskim/anegdotskim bilješkama, iskazima iz intervjua, videosnimcima, elektronskom komunikacijom, te bilo kojim drugim sredstvom koje može podržati nalaze studije. Iz ovoga možemo zaključiti duboku povezanost kvalitativne paradigme i hermeneutičke metode prihvatajući, heideggerovskim jezikom iskazano, da se život odvija u *svijetu značenja*. Istovremeno, bavljenje značenjima ljudi bez svijesti o tome da „moja vlastita sposobnost suđenja također uvijek nalazi granicu u sudu drugih i u njihovoj sposobnosti da sude te da se od njih obogaćuje” (Gadamer 1997: 129) može biti etički prijeporno pitanje. U kvalitativnom istraživanju na djelu je recipročnost u odnosima istraživača i istraživanih, gdje oba *subjekta* tokom istraživačkog ciklusa prolaze kroz svojevrzne preobražaje, a istraživač je u poziciji stalnog učenja.

U drugom dijelu knjige autorice detaljno opisuju tri temeljne tehnike kvalitativnih istraživanja: intervju, posmatranje, analizu dokumentacije i artefakata. U ovom dijelu čitalac otkriva kako su sve ove tehnike usmjerene ka oslobađanju i osnaživanju subjekta koji je u fokusu istraživanja, kako je to, primjerice, zorno opisano na primjeru „dekolonizirajućeg”, transformirajućeg intervjua čiji je cilj „jačanje sigurnosti u pravednost” kod osoba koje su bile izložene tlačenju i okupaciji. Čitajući o suptilnosti s kojom se provode kvalitativne tehnike, čitalac navikao na kvantitativna istraživanja teško da može ignorirati misao o neetičnosti određenih procedura. Naime, jedna od ključnih tehnika u kvantitativnim istraživanjima jeste anketiranje. Međutim, ono krije niz prijepornih pitanja koja izviru iz činjenice da ankete često sadrže unaprijed strukturirana, ograničena pitanja, koja nerijetko sugeriraju poželjnu opciju i osobu stavljaju u poziciju prisilnog odgovaranja. Naročito je ovo uočljivo u situaciji istraživanja s odraslima. Bogatstvo iskustva odrasle osobe te interpretativni obrasci s kojima pristupa stvarnosti opiru se odgovaranju na pitanja s unaprijed navedenim odgovorima. Istraživački instrumentarij u pojedinim prilikama nerijetko svjedoči svoju nedostatnost i ignorantnost.

Treći dio knjige posvećen je analizi podataka i pisanju izvještaja, te izazovima koji se javljaju u ovoj fazi. Djelo obiluje grafičkim prikazima, primjerima i ilustracijama, što dodatno doprinosi konkretnosti objašnjenja i fokusiranju pažnje čitalaca. Kao rijetko koje djelo iz metodologije istraživanja, ovo je usmjereno na pružanje konkretnih smjernica i obučavanje istraživača kako da svoju ideju uobliče u istraživački problem.

Najzad, vrijedno je primijetiti da je djelo pisano izrazito razumljivim i jasnim stilom, bez pretjerane intelektualizacije i apstraktnosti. Autorice kvalitativnu metodologiju predstavljaju iz perspektive osobe koja provodi istraživanje. Zahvaljujući ovome, djelo ima karakter priručnika koji mogu koristiti ne samo pripadnici akademske zajednice nego i oni koji na nešto skromnijem nivou vladaju filozofsko-epistemološkim osnovama istraživanja. Bez obzira iz kojeg konteksta dolazio, istraživač koji nastupa iz kvalitativne perspektive nužno uzima poziciju angažiranog istraživača. On svoj poduhvat ne poduzima isključivo radi širenja granica postojećeg znanja nego i radi osnaživanja subjekata u njihovim raznovrsnim ulogama, spreman na susret s različitim pojavnostima u kojima nam se život pokazuje.

Literatura

- Cohen, L.; Manion, L.; Morrison, K. 2007. *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko. Naklada Slap.
- Gadamer, H. G. 1997. *Nasljeđe Europe*. Preveo Kiril Miladinov. Zagreb. Matica hrvatska.